

УДК 81'22=811.111=811.161.2

Юрій Камінський,

старш. наук. співроб. відділу міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків НБУВ, канд. філол. наук

ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ

Розглянуто принцип класифікації предмета лінгвістичного дослідження, визначено види перекладацького аналізу тексту та виділено їх основні структурні складові.

Ключові слова: єдиний класифікаційний критерій; передперекладацький, перекладацький, післяперекладацький аналіз тексту; ідіостиль автора першотвору; перекладацькі трансформації.

Процес інтеграції України у світове економічне співтовариство та, нехай і ілюзорна, перспектива приєднання Української держави до ЄС зумовлюють підвищення вимог до фахової підготовки не тільки економістів, юристів тощо, а й перекладачів.

Оскільки сучасний науково-технічний поступ у будь-якій сфері суспільної діяльності вже неможливо уявити без принаймні базового володіння як англійською, яка сьогодні є універсальною *lingua-franca*, так і іншими іноземними мовами, *метою* статті є висвітлення проблематики здійснення перекладацького аналізу тексту, *предметом* – види перекладацького аналізу текстів різних стилів мовлення, а одиниці фонетичного, лексичного, граматичного та стилістичного рівнів мови оригіналу та перекладу є *об'єктами* дослідження.

Власне, *аналіз* як метод пізнання, що супроводжує процеси розумової та певної фізичної діяльності, супроводжує людину як істоту мислячу з дитинства. Вмотивованим людським вчинкам так чи інакше передує *аналіз* наявної ситуації, *аналіз* стратегії її покращання чи вирішення та *аналіз* можливих позитивних і негативних варіантів реалізації цієї стратегії.

На філологічних факультетах ВНЗ України студенти старших курсів навчаються здійснювати перекладацький аналіз тексту на професійному рівні. У деяких вишах дисципліна «Перекладацький аналіз тексту» (далі – ПАТ) має загальний характер (аналізуються тексти різних стилів та жанрів), в інших (за невеликої кількості годин, що виділяється на дисципліну) викладач за згоди керівництва звужує сферу аналізу,

і назва предмета може трансформуватися до, скажімо, «Перекладацький аналіз газетно-публіцистичного (офіційно-ділового, політичного, релігійного тощо) тексту» залежно від уподобань викладача або його професійного досвіду. При цьому *де-юре* звужувати інформаційне наповнення дисципліни можна виключно за рахунок практичного матеріалу, а загальні теоретичні засади здійснення перекладацького аналізу тексту як оригіналу, так і перекладу мають бути висвітлені в межах лекційних занять повністю.

Проте сьогодні викладач, у навчальному плані якого ця дисципліна зазначена вперше і який у спробах полегшити своє існування намагається знайти готові теоретико-практичні доробки з предмета, зіштовхується з малоприємною та маловтішною для нього картиною: відшукати посібник / підручник із зазначеної дисципліни – справа непроста.

Зазначений факт не свідчить про повну невисвітленість або нівелювання цього виду перекладацької діяльності в працях вітчизняних та зарубіжних науковців – можна знайти публікації, вибіркового матеріалу яких логічно підходить до змісту дисципліни. Крім того, спеціалізовані кафедри вітчизняних ВНЗ розробляють навчально-методичні комплекси, що висвітлюють специфіку вказаного предмета [4].

Однак спроби ознайомитись із кількома вітчизняними науковими працями, що навчають викладачів і студентів здійснювати перекладацький аналіз тексту за певною уніфікованою в українських вишах схемою, виявляються марними. Можливо, і викладачам, і студентам предмет дисципліни є настільки зрозумілим, що створювати дубляж вже існуючих теоретичних положень не видається доречним. Можливо, кількість аудиторних годин «відбиває» бажання викладачів займатися розробкою таких методичних праць.

За допомогою всесвітньої електронної мережі можна отримати певне уявлення щодо розуміння змісту ПАТу науковцями пострадянського простору. Так, є в наявності НМК дисципліни перекладознавчих кафедр філологічних факультетів навчальних закладів СНД-простору, можна ознайомитись із працею М. Брандеса та В. Провоторова [2], у якій російські науковці викладають своє бачення змісту дисципліни. Проте ясно лиш одне – розуміння перекладацького аналізу різниться значною мірою, і в програмі цього курсу нерідко зустрічаємо висвітлення низки питань, які мало дотичні до предмета та / чи дублюють питання загальної або часткової теорії перекладу.

Звісно, наявність відмінних наукових методологічних підходів до розуміння змісту ПАТу засуджувати нерозумно – їх існування науці

тільки на користь. До того ж, доки автором певного продукту є суб'єкт, доти існуватиме й суб'єктивність у судженні, оцінці, міркуванні. Тому, проаналізувавши розуміння предмета різними авторами, маємо на меті запропонувати власне бачення змісту дисципліни ПАТ.

Типологізація будь-якого феномена, процесу чи явища здійснюється завжди за умови визначення єдиного критерію, який має стати наріжним каменем, що дає змогу групувати певні складові об'єкта, що досліджується. На жаль, цим аксіоматичним правилом автори навчальних посібників і підручників часто нехтують, і це унеможливує прийняття тієї чи іншої класифікації об'єктів або їх властивостей на рівні науковому. Саме тому вважаємо за необхідне вкотре наголосити: перш ніж пропонувати певні види, типи, групи об'єктів – необхідно чітко та недвозначно визначити єдиний критерій їх групування.

Прикладом такої невдалої класифікації – а кількість подібних групвань численна не тільки в текстах публіцистичного, офіційно-ділового, а й наукового стилів – може слугувати виокремлення основних видів регулярних змішаних перекладацьких трансформацій, що зустрічаємо в тексті перекладу, порівняно з оригінальним повідомленням.

З позицій викладацької солідарності та професійної етики вважаємо недоречним у межах цієї статті проводити критичний аналіз класифікацій, запропонованих колегами-мовознавцями та викладачами. Візьмемо за ілюстрацію пересічну студентську працю [5], усвідомлюючи, що науковий керівник курсового проекту був.

Отже, студент Московського авіаційного інституту в роботі (*рос.* «Особенности комплексных смысловых переводческих трансформаций при научно-техническом переводе»), проаналізувавши в першому розділі праці відомих радянських і російських перекладознавців А. Фітерман, Т. Левицької, О. Швейцера, Я. Рецкера, Р. Міньяр-Белоручева, В. Комісарова, Л. Бархударова, Л. Латишева та деяких інших науковців, дійшов висновку, що для висвітлення тих самих комплексних смислових трансформацій одиниць тексту оригіналу, які й становлять предмет його дослідження, за основу слід обрати класифікацію В. Комісарова, яка, на думку студента, «*рос.* кажется наиболее логичной и четко структурированной» [5].

Так, керуючись поглядами відомого філолога, класифікацію перекладацьких трансформацій якого, до речі, подано кількома сторінками вище в тій же курсовій роботі (В. Комісаров вважає за доцільне вирізняти 1) лексичні, 2) граматичні та 3) комплексні трансформації), студент у другому розділі аналізує чотири види трансформацій: модуляцію, компресію (вилучення), антонімічний та описовий переклад.

Логічно припустити, що саме ці види перекладацьких трансформацій студент вважає комплексними. Обґрунтування того, чому саме ці чотири трансформації (а не інші) є комплексними, звісно, знайти не можна, адже немає визначення останніх.

Можливо, молодий науковець пояснює це тим, що *«рос. создание единой классификации осложнено тем фактом, что разные лингвисты выделяют разное количество приемов переводческой трансформации»*. Безумовно, класифікації науковців різняться, і єдиної її не може бути апріорі, проте питання в іншому – яким є принцип виокремлення зазначених чотирьох видів перекладацьких трансформацій у групу *«комплексних»*? Імовірно, автор, виділяючи останні, враховував той факт, що практично всі лексико-семантичні трансформації в тексті перекладу змінюють водночас і граматичну структуру тексту оригіналу, адже лише в окремих випадках цього не відбувається. Тоді справді, майже всі перекладацькі трансформації є *змішаними*, або *комплексними*. Чому ж тоді до згаданих чотирьох не додано такі трансформації, як різні види зміни граматичних категорій першотвору, трансформації додавання, конкретизації, генералізації тощо? І врешті – чому запропоновані трансформації не згруповано за єдиним логічним принципом? Наприклад, визначивши критерієм *кількісне збереження одиниць тексту оригіналу в перекладі*, трансформації буде лише дві, адже іншим полюсом дихотомії трансформації вилучення буде трансформація додавання (компресія / декомпресія). Кожну з цих трансформацій бажано розглянути більш детально – тобто, доречно виділити види кожної з них, визначити їх специфіку та особливості. Аналогічно, антонімічний переклад йтиме у зв'язці із синонімічним перекладом (парафраз, трансформація субституції) тощо.

Ще раз наголошуємо, що наведений приклад не має на меті приниження певного студента (до речі, представника іншого етнокультурного середовища), його керівника, інституту, у якому він навчається / працює і т. ін. Навпаки – студент має право на помилки, які, у разі їх виявлення, допоможуть йому уникати їх у майбутньому. Зрілі ж наукові праці цих *«дитячих радісних недоречностей»* містити не повинні: *класифікація або типологізація певного феномена, процесу чи явища здійснюється виключно за єдиним чітким критерієм*.

Вищезазначений огляд праці, спрямованої на дослідження перекладацьких трансформацій мовних одиниць оригінального тексту певного стилю, здійснено нами цілеспрямовано, адже, на наш погляд, проаналізувати тексти неможливо без розгляду випадків деформації одиниць різних мовних рівнів тексту оригіналу в тексті перекладу. Проте, перш

ніж визначитися з одиницями аналізу, необхідно окресли можливі види ПАТу в цілому, адже, якщо ми виділимо два критерії поділу предмета, матимемо дві класифікації ПАТу, три – матимемо три і т. ін.

Оскільки, як було зазначено, єдиної схеми перекладацького аналізу тексту не існує, викладач має певну свободу дій стосовно вибору змісту дисципліни. Можна взяти за основу численні методики лінгвістичного аналізу тексту, які досить широко представлені на сучасному книжковому ринку [3]. Можливим є також створення авторської схеми, яка буде своєрідним гіперонімом вже існуючих.

Так, за видами мовленнєвої діяльності, вважаємо, доцільно виділяти 1) перекладацький аналіз *усного* перекладу та 2) перекладацький аналіз *письмового* перекладу. Зрозуміло, особливістю усного аналізу є те, що він обмежується щільними часовими рамками та вимагає швидкого реагування на специфіку реципієнта й визначення жанрової специфіки твору. Особливостями усного тексту, які можуть перебувати в полі зору перекладача чи редактора, насамперед можуть бути: простий / складний синтаксис, обмежена / надлишкова кількість підрядних структур, значна / незначна кількість власних імен, відсутність / наявність вузькоспеціалізованої лексики тощо. Проте оскільки зазвичай повноцінно проаналізувати усне висловлення неможливо (навіть незважаючи на значний досвід і вроджені таланти перекладача) хоча б за браком часу (за винятком деяких видів діяльності – наприклад, при викладанні перекладознавчих дисциплін), очевидним є те, що в межах вищівського курсу потрібно особливу увагу звертати на перекладацький аналіз *письмового* тексту.

Без зауважень поділяючи погляди Л. Бархударова [1], який зазначав про наявність обов'язкових трьох етапів створення письмового повідомлення (виявлення смислу → власне переклад → редагування), керуючись власним баченням та досвідом викладання дисципліни, наявними друкованими працями, що висвітлюють проблематику предмета, вважаємо за доцільне, беручи за основу темпоральний фактор, виділити три основні види аналізу письмового тексту:

- I. Передперекладацький (Pre-interpreting) аналіз тексту.
- II. Перекладацький (Interpreting) аналіз тексту.
- III. Післяперекладацький (Post-interpreting) аналіз тексту.

Запропонований поділ дає змогу не тільки розмежувати в часі процеси аналізу, але й водночас розділити аналіз текстів оригіналу (I, II види) та перекладу (III вид аналізу).

Оскільки зазвичай кількість годин, що виділяється на дисципліну, є невеликою та з урахуванням того, що викладається вона на останніх

курсах (це означає, що студенти-філологи принаймні оглядово знайомі з основними об'єктами дослідження лексикології та стилістики), не вважаємо за доцільне марнувати практичні заняття на детальний *передперекладацький аналіз*, який містить у собі коротку жанрово-стильову характеристику іноземного тексту (із зазначенням специфіки текстів цього стилю), стислу інформацію про автора (якщо маємо художній текст), наявність невербальних засобів комунікації (малюнки, схеми, таблиці тощо), аналіз екстралінгвальних чинників створення письмового повідомлення та ін.

Перекладацький аналіз тексту пропонуємо здійснювати на фонетичному, лексичному, граматичному та стилістичному рівнях. Необхідно зауважити, що в перекладознавстві одиниці фонетичного рівня не часто є об'єктом наукового дослідження, проте поступовий розвиток фонетичної семантики згодом може це змінити. Одиниці зазначених рівнів та специфіку їх перекладу проаналізовано в численних працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, і виокремити їх не становить складнощів – достатньо відкрити зміст будь-якого підручника із зазначених філологічних галузей.

У межах *післяперекладацького аналізу тексту*, вважаємо, доцільно виділити два вектора професійної діяльності: 1) редагування власного перекладу, для чого необхідні певні навички коректора та редактора, досконалий (або принаймні достатньо високий) рівень володіння мовою-реципієнтом та 2) компаративний аналіз тексту оригіналу та тексту перекладу з метою виявлення наявних в останньому перекладацьких трансформацій та визначення доцільності їх застосування автором перекладу. Звісно, схема перекладацьких трансформацій (а уніфікованої її не існує) має бути чітко опрацьована зі студентами (може, наприклад, складатися з 12, 25 і т. ін. видів перекладацьких трансформацій на вибір викладача). Слід зазначити, що в процесі редагування, укотре звертаючись до тексту оригіналу, здійснюється і корегування *стилю* тексту-реципієнта, адже ідіостиль автора першотвору, у тому числі й гендерна маркованість одиниць тексту оригіналу, неодмінно повинні враховуватись (насамперед під час аналізу та перекладу тексту художнього стилю).

Сподіваємося, що запропонована схема перекладацького аналізу тексту, яка, звісно, потребує детального опрацювання її складових (наприклад, розробка єдиної класифікації перекладацьких трансформацій), допоможе молодим викладачам та перекладачам більш ефективно та раціонально впорядкувати свою професійну діяльність.

Список використаних джерел

1. *Бархударов Л. С.* Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – М. : Междунар. отношения, 1975. – 240 с.
2. *Брандес М. П.* Предпереводческий анализ текста (для институтов и факультетов иностранных языков) : учеб. пособие / М. П. Брандес, В. И. Провоторов. – 3-е изд., стереотип. – М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 224 с.
3. *Кочан І. М.* Лінгвістичний аналіз тексту : курс лекцій / І. М. Кочан. – Львів : Видавничий центр Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 1999. – 156 с.
4. *Максимов С. Є.* Практичний курс перекладу (англійська та українська мови. Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів) / С. Є Максимов. – К. : Ленвіт, 2010. – 175 с.
5. Особенности комплексных смысловых переводческих трансформаций при научно-техническом переводе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=444137>. – Загл. с экрана.